

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.954>**П. О. Нестеренко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8252-6879>аспірант кафедри культурології та філософської антропології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПОТЯГ ДО БЕЗСМЕРТЯ ОСІРІС У ЛЮДСЬКОМУ БУТТІ

Постановка проблеми. Людина – єдина жива істота, яка усвідомлює власну смертність і шукає шляхи до безсмертя, тому що в житті кожного індивіда рано чи пізно настає такий момент, коли перед ним постає запитання про кінцевість власного існування у цьому світі. Смерть та безсмертя – це вічні теми для філософів усіх часів та народів. Тварина не знає, що вона смертна, а людина усвідомлює кінець життя, тому вона приречена на розмірковування про смерть та безсмертя. Людська істота не може змиритися з тим, що саме їй доведеться піти з матеріального світу, тому вона шукає безсмертя, тобто вічне життя, шляхом віри в потойбічні сили, релігію, сучасні наукові технології тощо.

Актуальність проблеми смерті та безсмертя особистості можна вивести також з інтересу до неї людей з різних вимірів та сфер буття. Вона цікава та важлива і для науковців, і політиків, і філософів, гуманітаріїв, психологів, лікарів, військових, істориків тощо. Актуальність дослідження проблеми смерті та безсмертя зумовлена також тим, що з давніх часів вона є «натхненням геніїв» (Сократ) та музагетом (А. Шопенгауер) філософів і філософії загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про ступінь розроблення проблеми, маємо зазначити, що феномени смерті та безсмертя були предметом дослідження В. Роменця [4], В. Баскакова [1], С. Крилової [2], Н. Хамітова [7] та інших.

На думку дослідника В. Роменця, питання смерті належить загалом до людської культури, а мета філософських пошуків – відповіді на питання про сенс життя і смерті [4, с. 36].

Автор танатотерапії В. Баскаков вважає, що одне з головних завдань сучасної наукової думки – розвиток його авторського методу контакту зі смертю та процесом помирання. «Танатотерапія – авторський метод і прогресивно розвивальний напрям тілесно-орієнтованої психотерапії, що включає прийоми встановлення (відновлення) контакту людини з різними видами смерті і вмирання. Метод базується на цілющих біологічних реакціях організму, які коригують та відновлюють його енергетичний баланс, що є основою вирішення базових психологічних проблем людини» [1].

На думку українського філософа Н. Хамітова, безсмертя людини можливе лише як безсмертя

особистості [7, с. 226]. Лише в самій особистості, в її природі приховане безсмертя, тому що людина здатна до самотворення. На запитання: що таке вічність особистості? Н. Хамітов відповідає, що «вічність особистості – це вільна актуалізація, вільна відкритість теперішнього і вільне самотворення майбутнього. Це воскресіння у Вічності всього достойного Вічності і його розвиток» [7, с. 230].

Українська дослідниця С. Крилова у своїй монографії «Безсмертя особистості: ілюзія чи реальність?» зазначає, що безсмертя особистості дарує любов, і саме феномен любові відіграє ключову роль для входження людини в безсмертя. «Любов-цілісність є тією реальністю, що дарує особистостям безсмертя співтворення. Це безсмертя вже не просто однієї особистості, а особистостей, поєднаних у вільну цілісність, поєднаних спільним творенням» [2, с. 136].

Мета статті – розглянути психоаналітичну структуру особистості та проблему смерті і безсмертя у творчості З. Фрейда. На основі праці З. Фрейда «Ми і смерть» як методологічної основи аргументувати та довести існування потягу до безсмертя Осіріса в людському бутті.

Виклад основного матеріалу. Згідно із З. Фрейдом, людська особистість (психіка) складається з трьох структур: Ід (Воно), Его (Я) та Супер-Его (Над-Я). Ід співвідноситься з підсвідомістю, Его – зі свідомістю, Супер-Его – моральний регулятор поведінки, який контролює роботу Его і оберігає його від панування Ід за допомогою двох підструктур Над-Я: его-ідеалу та совісті.

У класичному психоаналізі З. Фрейд фактично ототожнює «особистість» людини з «психікою». До структури особистості входять три компоненти: Ід, Его і Супер-Его. Ід – це позасвідомі інстинктивні потреби (психічна енергія та лібідо), які включають у себе бажання сексу та насилля і керуються принципом задоволення. Его – це раціональна частина психіки, принцип реальності, свідомою частиною особистості. Супер-Его – це вмістилище моральних цінностей буття людини, яке складається із совісті, яка є моральними правилами, санкціями та вимогами суспільства, які закладені в позасвідоме людини [10, с. 252].

Латинське слово «Ід», тобто «Воно», означає «виключно примітивні, інстинктивні, вроджені

аспекти особистості. Ід функціонує цілком у поза-свідомому і тісно пов'язане з інстинктивними біологічними потягами (їжа, сон, дефекація, копуляція), які наповнюють нашу поведінку енергією» [8, с. 112]. Ід найбільш давня структура психіки. Згідно з персонологами Л. Хьелл і Д. Зіглер, «Ід – це дещо темне, біологічне, хаотичне, яке не знає законів і не підкоряється правилам. Ід зберігає своє центральне значення для індивідуума протягом усього його життя. Будучи примітивним у своїй основі, воно вільне від усіляких обмежень. Будучи самою старою вихідною структурою психіки, Ід виражає первинний принцип усього людського життя – негайну розрядку психічної енергії, яка відбувається біологічно зумовленими потягами (особливо сексуальними та агресивними)» [8, с. 112]. Ід підкоряється принципу задоволення.

Его – це раціональна частина особистості, яка за допомогою мислення та вольового процесу контролює імпульси Ід. Его підкоряється принципу реальності та намагається у відповідності до обмежень зовнішнього світу виразити та задовольнити потяги і бажання Воно.

Супер-Его – це хранитель Табу, цензор психіки, сховище моральних цінностей. Над-Я відповідає за моральність особистості. За дослідниками Л. Хьелл і Д. Зіглер, «для того щоб людина ефективно функціонувала у суспільстві, вона повинна мати систему цінностей, норм і етики, які розумно сумісні з тими, які прийняті в її оточенні. Все це отримується в процесі «соціалізації»; мовою структурної моделі психоаналізу – за допомогою формування Супер-Его» [8, с. 115].

У фрейдизмі смерть тлумачилася як «мета життя»: «Die Ziel alles Lebens ist der Tod» («Метою всього життя є смерть») (З. Фройд) [9, с. 24]. У своїй теорії мотивації З. Фройд вводить два ключові інстинкти особистості: Ерос – інстинкт життя та Танатос – інстинкт смерті. Інстинкт смерті, як і інстинкт життя, зумовлений та закладений біологічно.

За З. Фройдом, смерть раз у раз нагадує про себе в людському житті, смерть викликає відчуття жаху, але «ніхто не міг би заключити, виходячи із нашої поведінки, що ми визнаємо смерть неминучою і твердо переконані в тому, що кожен з нас приречений природою на смерть» [6]. Тобто наше позасвідоме намагається звести цю неминучість власної смерті до випадковості. За З. Фройдом, «ми – кожен із нас – у глибині душі не віримо у власну смерть» [6].

Ми не маємо сили уявити картину власної смерті. Ми не можемо перейнятися переконанням про власну смертність. Злі та черстві люди, за З. Фройдом, думають про смерть іншої людини з корисних або інших цілей. Добрі та м'які люди таким думкам дають супротив, і навіть якщо

ворог чи неприємна людина помирає, то добра особистість буде ставитися до померлого з добротою. «Якщо все-таки трапилось так, що цей інший помер, ми захоплюємось ним ледь не як героєм, який вчинив щось надзвичайне. Якщо ми враждували, то тепер ми з ним примирюємося, перестаємо його критикувати. ...Але коли смерть наздоганяє дорогу нам людину, ... ми опиняємось цілком беззахисні. Ми ховаємо з ним наші надії, домагання, радості, відкидаємо розради і не бажаємо заміни втраченому. Ми ведемо себе як люди із роду Азра, які вмирають разом з улюбленими» [6].

Також цікавими видаються для нашого дослідження погляди З. Фройда на відношення первісної людини до смерті. Це відношення було суперечливе і не мало цілісності. Первісна людина, «з одного боку, приймала смерть всерйоз, визнавала її знищення життя і в цьому сенсі користувалася нею, але з іншого боку, відкидала її, цілковито її заперечувала. Чому це можливо? Тому що до смерті іншого, чужака, ворога вона ставилася в корені інакше, ніж до власної смерті. Смерть іншого не викликала у неї заперечень, вона сприймала її як знищення і бажала її досягнути. Первісна людина була пристрасною істотою, лютою і підступною, як звірі. Ніякий інстинкт, котрий наявний, на загальну думку, у більшості диких звірів, не перешкоджав їй вбивати і розривати на шматки істот своєї ж природи. Вона вбивала охоче і не відчувала сумнівів» [6]. Тобто фактично наші предки, первісні люди, були ледь не маніяками-вбивцями, канібалами, світогляд яких не зупиняв їх перед вбивством представників власного виду *Homo sapiens*, особливо тих, яких вони вважали ворогами та чужаками.

У первісної людини, окрім кровожерливості до чужаків, була також любов до близьких людей, і саме смерть близької людини, друга чи кровного родича сприймалася первісною людиною дуже боляче та трагічно. Коли помирав хтось близький, первісна людина «переконавалася на досвіді, що людина може померти, тому що кожен з тих, кого вона любила, був частиною його «Я», але, з іншого боку, в кожному з цих улюблених була і частка, яка їй чужа» [6]. У зв'язку з цим первісна людина починала часто наділяти померлих не тільки добрими і хорошими якостями, але і боятися їх, асоціюючи з лихими та небезпечними духами тощо. Це пояснюється тим, що смерть близьких людей була тією ситуацією для первісної людини, коли хороші та негативні «уявлення про смерть змикалися і вступали між собою в конфлікт» [6]. Цей конфлікт З. Фройд пояснює психологічними закономірностями, які полягали в тому, що для первісної людини близькі люди, які померли, «виявлялися одночасно також і чужаками, ворогами, що викликали також і ворожі почуття» [6].

Саме смерть викликала та стимулювала у первісної людини допитливість, і навіть більше, завдяки душевному конфлікту, у зв'язку зі смертю близьких людей надалі «народилась психологія» [6]. Первісна людина не могла змиритися з неминучістю власної смерті, тому вона почала йти на компроміс, який за З. Фройдом, полягав у тому, що «вона допускала смерть, але заперечувала, що вона є те саме знищення життя, якого вона подумки бажала своїм ворогам. Над тілом коханої істоти вона вигадувала духів, уявляла розкладання індивідуума на плоть і душу – спочатку не одну, а кілька. Згадуючи про померлих, вона створювала собі уявлення про інші форми існування, для яких смерть – це лише початок, вона створювала собі поняття загробного життя після уявної смерті. Це подальше існування було спочатку лише розпливчатою, беззмисловою і знехтуваною добавкою до того, що завершувалося смертю, воно ще носило риси убогості» [6]. Тобто так, за З. Фройдом, і виникають уявлення про безсмертя у первісної людини. Первісна людина починає вірити у безсмертя, щоб подолати свій внутрішній конфлікт та заперечити знищення людського життя, тому що вона боїться смерті. «Біля тіла коханої людини зародились не тільки явлення про душу і віра в безсмертя, але і усвідомлення провини, страх перед смертю і перші етичні вимоги. Усвідомлення провини відбулося з подвійного почуття стосовно покійника, страх смерті – із ідентифікації з ним. Така ідентифікація з точки зору логіки здається непослідовною, оскільки невір'я у власну смерть не було усунуте», – говорить З. Фройд [6].

Ми допускаємо і доповнюємо вчення З. Фрейда, що первісна людина так боялася і не хотіла помирати, що в якийсь момент філогенетичного розвитку людства у первісної людини виник потяг до безсмертя Осіріс. Він проявився в тому, що люди почали вірити в основну заповідь усіх релігій світу – «не вбивай». Спочатку ця заповідь стосувалася лише близьких людей, але далі поступово вона поширювалася «на коханих, чужих, а зрештою і на ворога» [6].

Розвиваючи концепцію З. Фрейда, можна припустити, що, окрім потягу до життя – Еросу, інстинкту смерті – Танатосу, ми пропонуємо існування потягу до безсмертя, який ми називаємо Осіріс. Осіріс – це давньоєгипетський бог відродження, володар потойбічного світу та суддя душ померлих. Саме він є уособленням безсмертя та подолання смерті.

Саме потягом до безсмертя Осірісом ми пояснюємо схильність людей протягом віків до релігійності та феномена людської віри (в магію, філософію, релігію, науку тощо). Тобто, окрім дихотомії Еросу (інстинкт життя) і Танатосу (інстинкт смерті), у людської істоти існує ще

вроджений потяг до пошуку безсмертя – Осіріс. Він проявляється в феномені віри, у тому, що людина хоче вірити в Бога, Диявола, паранормальні істоти тощо. Тобто людина вірить не тому, що це абсурдно (згадаємо слова Тертуліана та Томи Аквінського «вірую, тому що абсурдно» [5]), а тому що в неї від природи є потяг до пошуку безсмертя та власного Творця – Бога, який ми називаємо у нашому дослідженні Осіріс.

У своїй праці «Ми і смерть» З. Фройд починає приходити до усвідомлення існування Осірісу на прикладі з дикуном, але так і не виходить у своєму вченні за межі дихотомії Ерос-Танатос: «Тепер я хотів би повідати вам про один дивний факт. У деякому смислі первісна людина зберіглася донині і постає нам в образі примітивного дикуна, який недалеко пішов від первісної людини. Тепер вам природно буде припустити, що цей дикий австралієць, житель Вогняної Землі, бушмен і т.д., вбиває без всякого розкаяння. Але ви помиляєтеся, дикун у цьому відношенні більш чутливий за цивілізовану людину, у всякому випадку до тих пір, доки його не торкнеться вплив цивілізації. Після успішного завершення лютоючої нині світової війни переможні німецькі солдати будуть поспішати додому, до дружин і дітей, їх не буде утримувати і тривожити думка про ворогів, яких вони вбили в рукопашному бою або далекобійною зброєю.

Але дикун-переможець, який повертається додому зі стежки війни, не може вступити у своє селище і побачити дружину, поки не викупить скоєних ним на війні вбивств покаєнням, часом доволі довгим і важким. Ви скажете: «Так, дикун ще забобонний, він боїться помсти з боку духів убитих». Але духи вбитих ворогів є ніщо інше, як вираз його нечистої совісті через скоєне ним кровопролиття. Хотілося б ще трохи затриматися на цій найдавнішій вимозі етики: «Не вбивай». Її древність і категоричність дозволяють нам дійти одного важливого висновку. Було висунуто твердження, що інстинктивна відраза перед пролиттям крові вкорінена глибоко в нашій натурі. Побожні душі охоче цьому вірять. Тепер ми з легкістю можемо перевірити це твердження. Адже ми маємо у своєму розпорядженні прекрасні приклади такої інстинктивної, вродженої відрази» [6]. І, насправді, ми можемо погодитися із З. Фройдом, що вроджена огида до кровопролиття у сучасних дикунів міститься у вродженому потязі до безсмертя Осірісі, який виробився у процесі філогенетичного розвитку людства. Людина ж сучасної цивілізації містить у своєму матеріалістичному світогляді раціональне стримування та фрустрацію дії природного інстинкту Осіріс. Тому і маємо стільки самогубств та інших трагедій людства, тому що після витіснення потягу до безсмертя Осірісу в позасвідоме виникають мета-

патології (в термінології А. Маслоу), які призводять до депресивних станів та самогубств тощо.

Висновки. Отже, на основі праці З. Фрейда «Ми і смерть» нами аргументовано існування потягу до безсмертя, який ми називаємо Осіріс. Саме ним ми пояснюємо схильність людей протягом віків до релігійності та феномена людської віри (в магію, релігію, науку тощо). Тобто, окрім дихотомії Еросу (інстинкт життя) і Танатосу (інстинкт смерті), у людської істоти існує ще вроджений потяг до пошуку безсмертя Осіріс. Він проявляється в тому, що людина хоче вірити в Бога, Диявола, паранормальні істоти тощо. Тобто людина вірить не тому, що це абсурдно, а тому що в неї від природи є потяг до пошуку безсмертя та власного Творця – Бога, який ми називаємо у нашому дослідженні Осіріс.

Пошук безсмертя закладений у людину природою або Творцем. Осіріс – це вроджений потяг, програма поведінки, яка проявляється в бутті людини у бажанні жити вічно та залишатися при цьому особистістю. Що і не дивно, адже, як говорить український дослідник М. Папуча, «психіка людини і її розвиток є особистісною за природою» [3, с. 5].

Література

1. Баскаков В.Ю. Танатотерапия: теоретические основы и практическое применение. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2007. 176 с.
2. Крилова С.А. Безсмертя особистості: ілюзія чи реальність? 1999. 138 с.
3. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.
4. Роменец В.А. Жизнь и смерть: постижение разумом и верой. 2-е изд., Киев: Либідь, 2003. 232 с.
5. Тертуллиан О плоти Христа. URL: http://www.tertullian.org/russian/de_carne_christi_rus.htm (дата звернення: 12.04.2021).
6. Фрейд З. Мы и смерть. URL: <https://psychoanalysis.by/2019/05/09/статья-зигмунд-фрейд-мы-и-смерть-2/> (дата звернення: 12.04.2021).
7. Хамитов Н. ФИЛОСОФИЯ: Бытие. Человек. Мир от метафизики к метаантропологии. Курс лекций. 6-е издание, исправленное и дополненное. Киев: КНТ, 2020. 268 с.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 607 с.
9. Freud S. Jenseit des Lustprinzips. Leipzig: "Internationaler Psychoanalytischer Verlag Ges. m. b. H.", 1921. 44 с.
10. Furnham A. "50 ideas you really need to know. Psychology". London. 2012. 262 с.

Анотація

Нестеренко П. О. Потяг до безсмертя Осіріс у людському бутті. – Стаття.

Проблема смерті та безсмертя особистості особливо актуальна та гостро постає у сучасному українському

суспільстві у зв'язку з трагічними розстрілами на Майдані (Небесна Сотня) та тисячами вбитих молодих українських військових у зоні АТО. Ця робота присвячена відповіді на ключове філософське питання людського буття: чому людина шукає та хоче безсмертя?

У статті розглянута психоаналітична структура особистості та проблема смерті і безсмертя у праці З. Фрейда «Ми і смерть». За З. Фрейдом, людська особистість (психіка) складається з трьох структур: Ід (Воно), Его (Я) та Супер-Его (Над-Я). Ід співвідноситься з підсвідомістю, Его – зі свідомістю, Супер-Его – моральний регулятор поведінки, який контролює роботу Его і оберігає його від панування Ід за допомогою двох підструктур Над-Я: его-ідеалу та совісті.

У праці «Ми і смерть» З. Фрейд розглядає філогенетичний розвиток уявлень про смерть та її природу. У первісної людини, окрім кровожерливості до чужаків, була також любов до близьких людей, і саме смерть близької людини, друга чи кровного родича сприймалася первісною людиною дуже боляче та трагічно. У зв'язку з цим первісна людина починала часто наділяти померлих не тільки добрими і хорошими якостями, але і боятися їх, асоціюючи з лихими та небезпечними духами тощо. Це пояснюється тим, що смерть близьких людей була тією ситуацією для первісної людини, коли хороші та негативні «уявлення про смерть змикалися і вступали між собою в конфлікт» [6].

На основі праці З. Фрейда «Ми і смерть» як методологічної основи у статті вперше запропоновано авторську концепцію про потяг до безсмертя – Осіріс, яка продовжує вчення З. Фрейда про існування двох вроджених інстинктів, таких як: Ерос (інстинкт життя) та Танатос (інстинкт смерті). Суть ідеї полягає в тому, що первісна людина так боялася і не хотіла помирати, що в якийсь момент філогенетичного розвитку людства у первісної людини виник потяг до безсмертя Осіріс. Він проявився в тому, що люди почали вірити в основну заповідь всіх релігій світу – «не вбивай».

Пошук безсмертя закладений у людину природою або Творцем. Осіріс – це вроджений потяг, програма поведінки, яка проявляється в бутті людини у бажанні жити вічно та залишатися при цьому особистістю.

Ключові слова: смерть, безсмертя, особистість, Осіріс.

Summary

Nesterenko P. O. Osiris the instinct of immortality in human existence. – Article.

The problem of death and immortality of the individual is especially relevant and acute in modern Ukrainian society in connection with the tragic killings on the Maidan (The Holy Heavenly Hundred) and the thousands of young Ukrainian soldiers killed in the ATO zone. This philosophical work is devoted to answering the key philosophical question of human existence, why does man seek and want immortality?

The article considers the psychoanalytic structure of personality and the problem of death and immortality in the work of S. Freud "We and Death". According to S. Freud, the human personality (psyche) consists of three structures: Id, Ego and Super-Ego. Id is correlated with

the unconsciousness, Ego – with consciousness, Super-Ego is a moral regulator of behavior, which controls the work of Ego and protects it from the domination of Id through two substructures of the Super-Ego: the ego-ideal and conscience.

In his research “We and Death”, S. Freud considers the phylogenetic development of ideas about death and its nature. In addition to bloodlust with strangers, primitive man also had love for close people, and the death of a close person, friend or blood relative was perceived by primitive man very painfully and tragically. As a result, primitive man often began to endow the dead not only with good and good qualities, but also to fear them, associating them with evil and dangerous spirits, and so on. This is due to the fact that the death of loved ones was the situation for primitive man, when good and negative “ideas of death closed and came into conflict with each other” [6].

Based on the work of S. Freud “We and Death” as a methodological basis, the article first proposes the author’s concept of the instinct of immortality Osiris, which continues the teachings of S. Freud on the existence of two innate instincts: Eros (the instinct of life) and Thanatos (the instinct of death). The essence of the idea is that primitive man was so afraid and did not want to die that at some point in the phylogenetic development of mankind, primitive man developed the instinct of immortality Osiris. It manifested itself in the fact that people began to believe in the basic commandment of all religions of the world – “do not kill”.

The search for immortality is inherent in man by nature (materialism) or the Creator (God. Idealism). Osiris is an instinctive program of behavior, which is manifested in human existence in the desire to live forever and remain a person.

Key words: death, immortality, personality, Osiris.